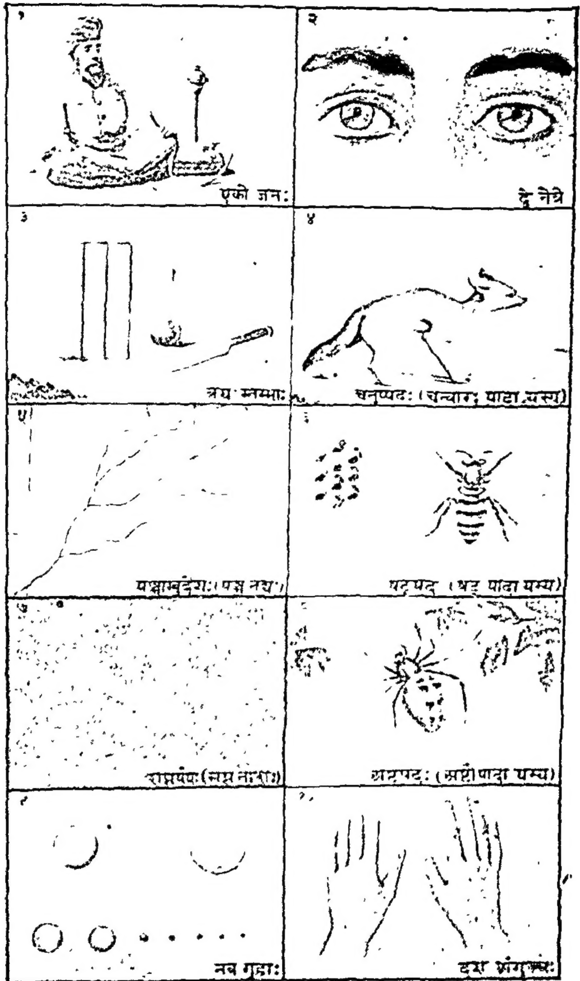
प्रथमः पाठः ।

वद्	वदामि ।
पठ	पठामि ।
लिख	लिखामि ।
चल	चलामि ।
तिष्ठ	तिष्ठामि ।

वचनं	वद्	वचनं वदामि ।
पुस्तकं	पठ	पुस्तकं पठामि ।
पत्रं	लिख	पत्रं लिखामि ।
गृहं	चल	गृहञ्चलामि ।
अत्र	तिष्ठ	अत्र तिष्ठामि ।

संख्यावाचकानि चित्राणि ।

द्वितीयः पाठः ।

गणनां जानासि ? जानामि ।

गणय गणयामि, शृणु ।

एकं, द्वे, त्रीणि, चत्वारि, पञ्च, षट्,

सप्त, अष्ट, नव, दश ।

इदं किम् ? इदम् एकम् फलम् ।

इमे के ? इमे द्वे नेत्रे ।

इमानि कानि ? इमानि त्रीणि पुस्तकानि ।

इमानि कानि ? इमानि चत्वारि पुष्पाणि ।

इमानि कानि ? इमानि पञ्च पत्राणि ।

इमे के ? इमे षट् पुरुषाः ।

इमे के ? इमे सप्त बालकाः ।

इमाः काः ? इमा अष्ट स्त्रियः ।

इमाः काः ? इमाः नव बालिकाः ।

इमानि कानि ? इमानि दश आम्राणि ।

टिप्पनी—अध्यापकश्छात्रान् शिक्षयेत्संस्कृतभाषायां त्रीणि लिङ्गानि भवन्ति । ईदृशान् प्रश्नान् पृच्छेत, येषामुत्तरवाक्येषु त्रयाणामपि लिङ्गानां रूपाणि प्रयुक्तानि भवेयुः ॥

तृतीयः पाठः ।

इदं किम् ?	पुस्तकम् इदम् ।
इयं का ?	इयं लेखनी ।
अयं कः ?	अयं पट्टः ।
पुस्तकम् आनय	पुस्तकं आनयामि ।
पत्रं पठ	पत्रं पठामि ।
विरम	विरमामि ।
पत्रं गृहाण	पत्रं गृह्णामि ।
लेखनीं नय	लेखनीं नयामि ।
पट्टम् पश्य	पट्टं पश्यामि ।

टिप्पणी—प्रश्नस्य ईदृशाः प्रश्ना येषु प्रयोगाणामपि जिज्ञासा द्वितीयाया विभक्तेरेकवचनप्रयुक्तमस्ति ।

चतुर्थः पाठः ।

किमिदम् ?	मस्तकमिदम् ।
कौ इमौ ?	हस्तौ इमौ ।
के इमे ?	केशा इमे ।
के इमे ?	दन्ता इमे ।

ताः, शिरोरुहाः
[illegible]
[illegible]
अङ्गुल्यः
मणिबन्धः
कर्णः
नासिका
ओष्ठः
दन्ताः
अधरः
हनुः
स्कन्धः

तृतीयः पाठः ।

इदं किम् ?	पुस्तकम् इदम् ।
इयं का ?	इयं लेखनी ।
अयं कः ?	अयं पट्टः ।
पुस्तकम् आनय	पुस्तकं आनयामि ।
पत्रं पठ	पत्रं पठामि ।
विरम	विरमामि ।
पत्रं गृहाण	पत्रं गृह्णामि ।
लेखनीं नय	लेखनीं नयामि ।
पट्टम् पश्य	पट्टं पश्यामि ।

टिप्पणी—[illegible]

चतुर्थः पाठः ।

किमिदम् ?	पुस्तकमिदम् ।
कौ इमौ ?	हस्तौ इमौ ।
के इमे ?	[illegible] इमे ।
के इमे ?	दन्ता इमे ।

शरीरम् ।

के इमे ? इमे जानुनी ।

के इमे ? लोचने इमे ।

लोचने उन्मीलय । हस्तौ प्रक्षालय । [illegible] मार्जय । मुखं धावस्व । केशान् प्रसाधय । भानुं पश्य प्रणम च । उपवनं गच्छ । पुष्पाणि गृहाण । गन्धं जिघ्र, फलमास्वादय । स्वच्छं जलं पिब । पाठं शृणु ।

टिप्पनी—अध्यापकश्चित्रस्थे शरीरेऽङ्गानां नामानि छात्रान् पृच्छेद्बोधयेच्च ।

अध्यापकश्छात्रान् शिक्षयेद् यत् संस्कृतभाषायां त्रीणि वचनानि भवन्ति । तत्र प्रथमद्वितीययोर्विभक्त्योर्द्विवचने रूपाणि समानानि एव ।

ईदृशान् प्रश्नान् पृच्छेद् येषु संज्ञायाः सर्वनाम्नश्च द्विवचनम्प्रयुक्तम्भवेत्, न तु क्रियायाः ।

पञ्चमः पाठः ।

किमिदम् ? चक्षुरिदं, मुखमिदम्, श्रोत्रमिदम् ।
इयं का ? इयम् नासिका, इयं जिह्वा, इयं हनुः ।
इमौ कौ ? इमौ चरणौ, इमौ बाहू ।

शिरसा नम शिरसा नमामि ।

नासिकया जिघ्र नासिकया जिघ्रामि ।

मुखेन खाद	मुखेन खादामि ।
दन्तैश्चर्वय	दन्तैश्चर्वयामि ।
जिह्वया स्वादय	जिह्वया स्वादयामि ।
गलेन निगिल	गलेन निगिलामि ।
हस्ताभ्यां गृहाण	हस्ताभ्यां गृह्णामि ।
पद्भ्यां चल	पद्भ्यां चलामि ।

टिप्पनी—अध्यापक एवंभूतान् प्रश्नान् पृच्छेदेषामुत्तरवाक्येषु तृतीयाविभक्तेः त्रयाणामपि वचनानां रूपाणि त्रिष्वपि लिङ्गेषु प्रयुक्तानि भवेयुः ।

षष्ठः पाठः ।

छात्रयोः संलापः ।

प्रथमश्छात्रः—कस्त्वम् ?

द्वितीयश्छात्रः—अहम् छात्रः ।

प्र०—किन्नामासि ? ।

द्वि०—देवदत्तनामाहम् ।

प्र०—किम्पठसि ? ।

द्वि०—संस्कृतभाषाम् पठामि ।

के इमे ?   इमे जानुनी ।

के इमे ?   लोचने इमे ।

लोचने उन्मीलय । हस्तौ प्रक्षालय । दन्तान् मार्जय । मुखं धावस्व । केशान् प्रसाधय । भानुं पश्य प्रणम च । उपवनं गच्छ । पुष्पाणि गृहाण । गन्धं जिघ्र, फलमास्वादय । स्वच्छं जलं पिब । पाठं शृणु ।

टिप्पनी—अध्यापकश्चित्रस्थे शरीरेऽङ्गानान्नामानि स्वछात्रान् पृच्छे-द्बोधयेच्च ।

अध्यापकश्छात्रान् शिक्षयेद् यत् संस्कृतभाषायां त्रीणि वचनानि भवन्ति । तत्र प्रथमद्वितीययोर्विभक्त्योर्द्विवचने रूपाणि समानानि एव ।

ईदृशान् प्रश्नान् पृच्छेद् येषु संज्ञायाः सर्वनाम्नश्च द्विवचनम्प्रयुक्तम्भवेत्, न तु क्रियायाः ।

पञ्चमः पाठः ।

किमिदम् ? चक्षुरिदं, मुखमिदम् , श्रोत्रमिदम् ।
इयं का ? इयम् नासिका, इयं जिह्वा, इयं हनुः ।
इमौ कौ ? इमौ चरणौ, इमौ बाहू ।

शिरसा नम   शिरसा नमामि ।

नासिकया जिघ्र   नासिकया जिघ्रामि ।

मुखेन खाद	मुखेन खादामि ।
दन्तैश्चर्वय	दन्तैश्चर्वयामि ।
जिह्वया स्वादय	जिह्वया स्वादयामि ।
गलेन निगिल	गलेन निगिलामि ।
हस्ताभ्यां गृहाण	हस्ताभ्यां गृह्णामि ।
पद्भ्यां चल	पद्भ्यां चलामि ।

टिप्पनी—अध्यापक एवंभूतान् प्रश्नान् पृच्छेद्येषामुत्तरवाक्येषु तृतीयाविभक्तेः त्रयाणामपि वचनानां रूपाणि त्रिष्वपि लिङ्गेषु प्रयुक्तानि भवेयुः ।

षष्ठः पाठः ।

छात्रयोः संलापः ।

प्रथमश्छात्रः—कस्त्वम् ?

द्वितीयश्छात्रः—अहम् छात्रः ।

प्र०—किन्नामासि ? ।

द्वि०—देवदत्तनामाहम् ।

प्र०—किम्पठसि ? ।

द्वि०—संस्कृतभाषाम पठामि ।

के इमे ? इमे जानुनी ।

के इमे ? लोचने इमे ।

लोचने उन्मीलय । हस्तौ प्रक्षालय । दन्तान् मार्जय । मुखं धावस्व । केशान् प्रसाधय । भानुं पश्य प्रणम च । उपवनं गच्छ । पुष्पाणि गृहाण । गन्धं जिघ्र, फलमास्वादय । स्वच्छं जलं पिब । पाठं शृणु ।

टिप्पनी—अध्यापकःशिक्षार्थिनो शरीरेऽङ्गानां नामानि स्पृष्ट्वा पृच्छे-दंगुलीभिः ।

अध्यापकश्छात्रान् शिक्षयेत् यत् संस्कृतभाषायां त्रीणि वचनानि भवन्ति । तत्र प्रथमद्वितीययोर्विभक्त्योर्द्विवचने रूपाणि समानानि एव ।

ईदृशान् प्रश्नान् पृच्छेत् येन छात्राः सर्वनामरूप द्विवचनान्तानुच्चारयेयुः, न तु शिक्षकाः ।

पञ्चमः पाठः ।

किमिदम् ? चक्षुरिदं, मुखमिदम् , श्रोत्रमिदम् ।
इयं का ? इयम् नासिका, इयं जिह्वा, इयं हनुः ।
इमौ कौ ? इमौ चरणौ, इमौ बाहू ।

जिह्वया वद जिह्वया वदामि ।

नासिकया जिघ्र नासिकया जिघ्रामि ।

द्वि०—कुत्र स्थास्यसि ?

प्र०—छात्रालये स्थास्यामि ।

द्वि०—स मुख्याध्यापकस्याधिकारेऽस्ति तेन मिलितव्यम् ।

प्र०—वरं सखे मिलिष्यामि ।

द्वि०—मित्र ! त्वमपि गच्छ, अहमपि गच्छामि, यतोऽतिकालो जातः, अतिवर्तते च पठनवेला ।

टि०—अध्यापकः सर्वासां विभक्तीनामेकवचनरूपाणि शिक्षयेत् । तत एवंभूतान् प्रश्नान् पृच्छेद्यच्चतुर्थ्यादि-विभक्तीनामेकवचनरूपाणि उत्तरवाक्येषु प्रयुक्तानि भवेयुः ॥

प्र०—कुत्र गच्छसि ?।

द्वि०—पाठशालां गच्छामि ।

पुनर्द्वितीयः—भवान् कः ?।

प्र०—अहमपि विद्यार्थी ।

द्वितीयः—कुत आगतः ?

प्र०—स्वगृहात् ।

द्वितीयः—क्व ते गृहम् ?

प्र०—धर्मपुरे ।

द्वि०—कस्मै प्रयोजनायात्रागतः ?।

प्र०—पठनाय ।

द्वि०—किं किं पठितं भवता ?

प्र०—हिन्दीं, गणितं, इतिहासं, भूगोलं च पठितवानस्मि ।

द्वि०—पुनरिदानीं किं पठिष्यति भवान् ?

प्र०—आङ्ग्लभाषाम् ।

द्वि०—कुत्र पठिष्यसि ?

प्र०—अत्रत्यहाईस्कूले पठिष्यामि ।

द्वि०—कुत्र स्थास्यसि ?

प्र०—छात्रालये स्थास्यामि ।

द्वि०—स मुख्याध्यापकस्याधिकारेऽस्ति तेन मिलितव्यम् ।

प्र०—वरं सखे मिलिष्यामि ।

द्वि०—मित्र ! त्वमपि गच्छ, अहमपि गच्छामि, यतोऽतिकालो जातः, अतिवर्तते च पठनवेला ।

टि०—अध्यापकः सर्वासां विभक्तीनामेकवचनरूपाणि शिक्षयेत् । तत एवंभूतान् प्रश्नान् पृच्छेद्यच्चतुर्थ्यादि-विभक्तीनामेकवचनरूपाणि उत्तरवाक्येषु प्रयुक्तानि भवेयुः ॥

द्वि०—कुत्र स्थास्यसि ?

प्र०—छात्रालये स्थास्यामि ।

द्वि०—स मुख्याध्यापकस्याधिकारेऽस्ति तेन मिलितव्यम् ।

प्र०—वरं सखे मिलिष्यामि ।

द्वि०—मित्र ! त्वमपि गच्छ , अहमपि गच्छामि , यतोऽतिकालो जातः, अतिवर्तते च पठनवेला ।

टि०—अध्यापकः सर्वासां विभक्तीनामेकवचनरूपाणि शिक्षयेत् । तत एवंभूतान् प्रश्नान् पृच्छेद्यच्चतुर्थ्यादि-विभक्तीनामेकवचनरूपाणि उत्तर-वाक्येषु प्रयुक्तानि भवेयुः ॥

द्वि०—कुत्र स्थास्यसि ?

प्र०—छात्रालये स्थास्यामि ।

द्वि०—स मुख्याध्यापकस्याधिकारेऽस्ति तेन मिलितव्यम् ।

प्र०—वरं सखे मिलिष्यामि ।

द्वि०—मित्र ! त्वमपि गच्छ, अहमपि गच्छामि, यतोऽतिकालो जातः, अतिवर्तते च पठनवेला ।

टि०—अध्यापकः सर्वासां विभक्तीनामेकवचनरूपाणि शिक्षयेत् । तत एवंभूतान् प्रश्नान् पृच्छेद्यच्चतुर्थ्यादि-विभक्तीनामेकवचनरूपाणि उत्तरवाक्येषु प्रयुक्तानि भवेयुः ॥

दूरं धावेत्, ततो धावनगतिं क्रमशो वर्धयेत्, अनन्तरमेवंवेगेन धावेत् यथा श्रान्तो भवेत्।

छात्राः—खेलनं कदा कर्तव्यम् ?

गुरुः—अध्ययनानन्तरं यदा सुसमये मित्राणि मिलेयुः तदैव यूयं कन्दुकादिभिः खेलेत। एतेन युष्माकं मनोविनोदः, शरीरपुष्टिः, पठनश्रमशान्तिश्च भवेत्।

व्यायामपुष्टगात्रस्य बुद्धिस्तेजो यशो बलम्।
प्रवर्धन्ते मनुष्यस्य तस्माद् व्यायाममाचरेत्।

उदाहरणार्थाः प्रश्नाः—

अत्र देशे के व्यायामाः प्रचलिताः ?

कोऽस्ति प्रत्येकस्य प्रयोगः ?

अष्टमः पाठः ।

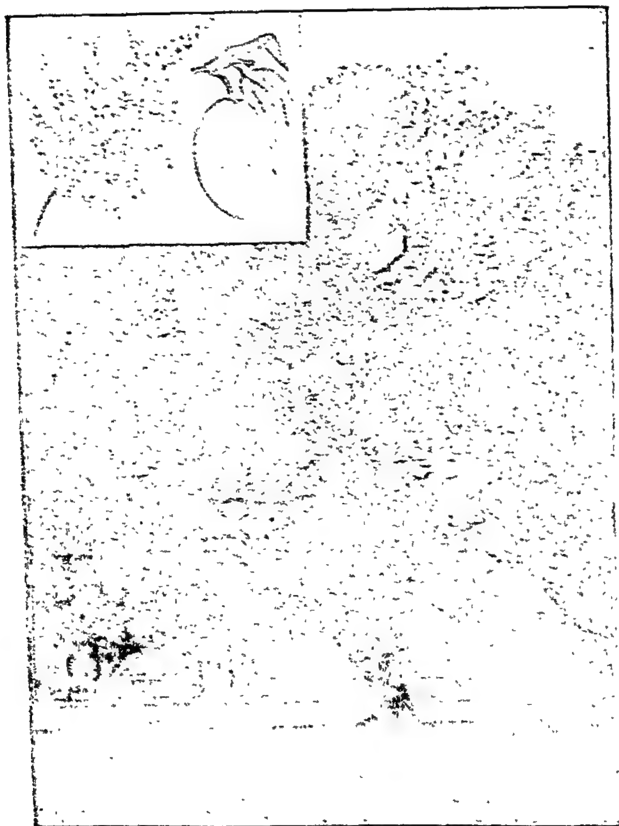
आम्रवृक्षः ।

किमिदम् ? अयं वृक्षः । कोनाम वृक्षोयम् ? आम्रवृक्षोऽयम् । किं त्वया आम्रफलमास्वादितम् ? एवम् । तानि तु स्वादूनि भवन्ति । आम्रे कठिनं बीजं भवति । यदा वयं तद् बीजं वपामस्तत एको लघुरङ्कुरः प्ररोहति । स एव कालेन महान् वृक्षो जायते । महतस्तस्य सुवृक्षस्य शीतलच्छायामाश्रयन्ते जनाः । आम्रो वसन्ते फुल्लति धारयति च नवानि पल्लवानि । तदैव तत्र मनोहरः पिक आगत्य मधुरं कूजति चूषति च रसाल-मञ्जरीम् । अन्येऽपि पक्षिणस्तदा तत्र कलरवं कुर्वन्ति । ततः स वृक्षः फलति ।

सेवितव्यो महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः ।
यदि दैवात् फलं नास्ति छाया केन निवार्यते ॥

टिप्पनी—विशेष्यविशेषणयोर्लिङ्गं वचनं विभक्तिश्च एकमेव भवतीत्यध्यापकश्छात्रान् बोधयेत् । ततश्छात्रैर्विशेषणपदानि पृथक् कारयेत् ।

यदि अकार से परे विसर्ग हो, और विसर्ग से परे अकार को छोड़ कर कोई और स्वर हो तो विसर्ग का लोप हो जाता है, जैसे—ततः एकः = तत एकः हो गया और फिर स्वरसन्धि नहीं होगी ॥

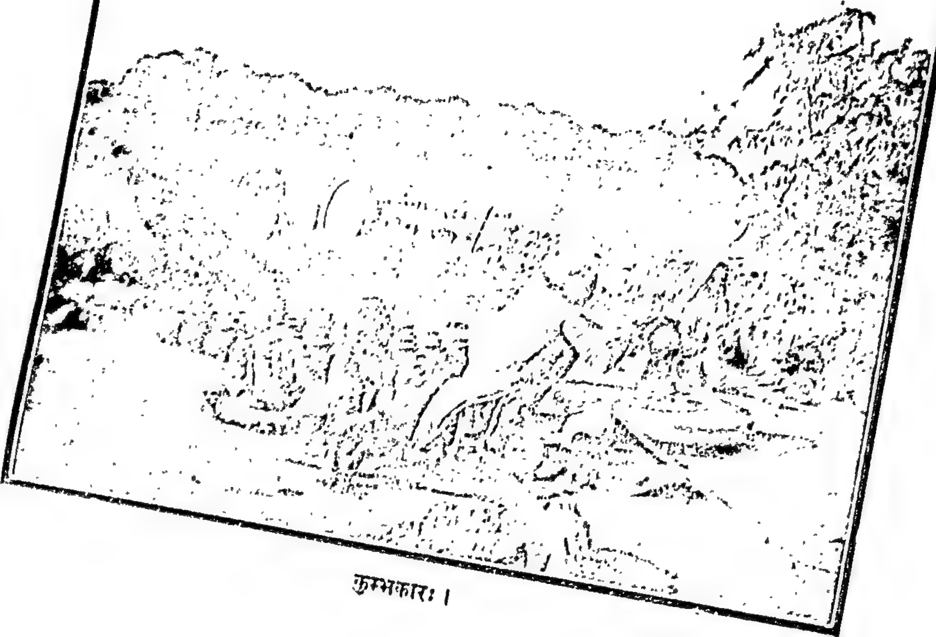

आम्रचूरः

सुसन्ततिः ।

कुम्भकारः।

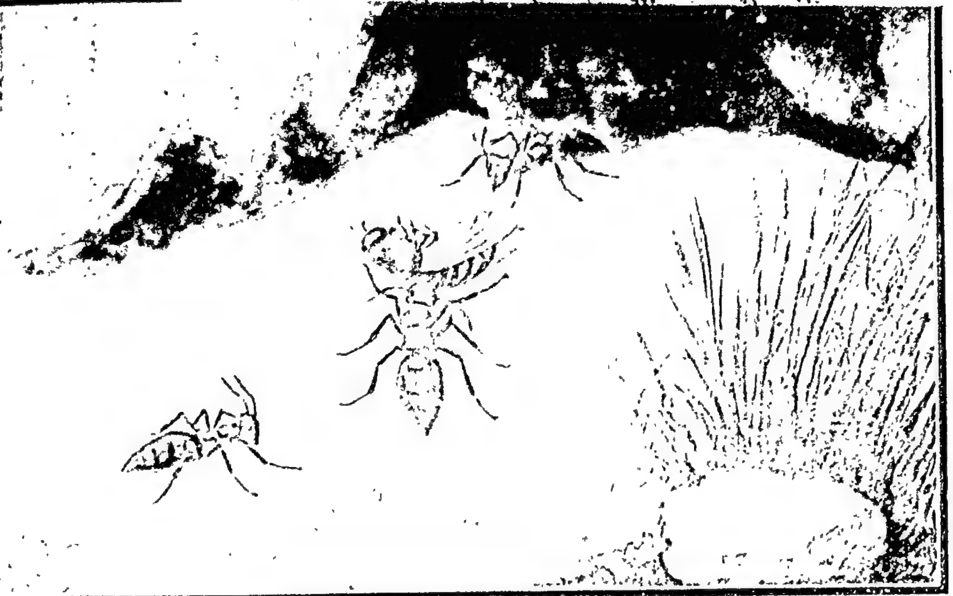
एकादशः पाठः ।

सिंहः ।

भारतवर्षेऽपि क्वचित् क्वचित् सिंहा उपलभ्यन्ते । साम्प्रतमपि काठियावार-देशे यत्र तत्र कान्तारेषु सिंहाः सन्ति । ते मृगान् व्यापाद्य भक्षयन्ति । [1]रात्रावेव चाखेटं ते कुर्वते । अन्येऽपि पशवो बलीयांसो[2] भवन्ति, किन्तु सर्वेषां चतुष्पदानां मध्ये सिंहो बलिष्ठः[2] । अतः स मृगेन्द्र इत्युच्यते । कदापि युष्माभिः सिंहनादः श्रुतः ? । नहि श्रुतः । गजादिजन्तुनादोऽपि गम्भीरतरोऽस्ति, किन्तु सिंहनादः सर्वप्राणिनादेषु गम्भीरतमो[2] भवति । सिंहस्य स्कन्धदेशे केसरा भवन्ति, अतः स "केसरी" इत्युच्यते । केचन पुरुषाः केसरिणं प्रलोभ्य पञ्जरे पालयन्ति । लोकाश्च तत्र कौतुकावलोकनाय गच्छन्ति ।

[1] औ से परे कोई स्वर हो तो "औ" के स्थान में आव् हो जाता है। जैसे रात्रौ + एव = रात्रावेव ॥

[2] अतिशायनविषयं बोधकम् ।

पिपिलिका ।

कृषीवलः ।

पूणाः।

पञ्चदशः पाठः ।

सूर्यश्चन्द्रश्च ।

सूर्य एकोऽग्नि-गोलोऽस्ति । स प्रकाशमुष्णताञ्च ददाति । यदि सूर्यो न भवेत् सर्वं वस्तु तमोभूतं शीतलं च स्यात् । बीजानि न प्ररोहेयुः, सर्वश्च प्राणिवर्गः पृथिव्यां म्रियेत । भास्करो भगवान् पृथ्वीतो बृहत्तरोऽस्ति, किन्तु लघुर्दृश्यते, यतः स त्रिंशल्लक्षाधिकनवकोटिं क्रोशार्धान् दूरेऽस्ति भूमेः ।

"रविराकाशे न भ्रमति प्रत्युत भूमिर्भ्रमति दर्शयति च भ्रमन्तमिव भानुम्" इति नव्यमतम् । भूगोलः पूर्वस्याः पश्चिमां प्रत्यहमेकवारं परिक्रामति, इतिहेतोर्दिनं रात्रिश्च भवति । यदाऽस्माकं दिनं भवति तदा पृथिव्या अन्यपार्श्वे रात्रिः ।

चन्द्रमा रात्रौ प्रकाशते । तस्य प्रकाशः (ज्योत्स्ना) शीतलो भवति । स सूर्य इव दीप्तिमान् नास्ति । चन्द्रः स्वकीयप्रकाशेन न प्रकाशते । स स्वप्रकाशं सूर्यत

आश्विनः, कार्तिकः, मार्गः, पौषः, माघः, फाल्गुनश्चेति द्वादश मासाः भवन्ति । प्रतिमासं— शुक्लः कृष्णश्चेति द्वौ पक्षौ भवतः । द्वादशभिर्मासैरेकं वर्षं भवति । कदापि समयं वृथा न यापयेत्, यतो गतः समयः पुनर्न निवर्तते ।

मुहूर्तमपि जीवेत* नरः शुक्लेन कर्मणा ।
न कल्पमपि कष्टेन लोकद्वयविरोधिना ॥

प्रश्नाः—१—कतिभिः पक्षैर्मासो भवति ?
२—वर्षे प्रथमो मासः को नाम ?
३—[illegible] दिने कियान ?

एवमन्यानपि प्रश्नानध्यापको विद्यार्थिनः पृच्छेत् । विद्यार्थिनोऽपि संस्कृतभाषया उत्तरयेयुः ॥

अध्यापको वर्षपत्रं विद्यार्थिनो दर्शयेत् । समयसम्बन्धिनः प्रश्नान् पृच्छेच्च ॥

——

* आत्मनेपदमार्षम् ।

शयाश्च सर्वे स्वच्छजला भवन्ति । शैत्यं मन्दं मन्दं प्रसरति ।

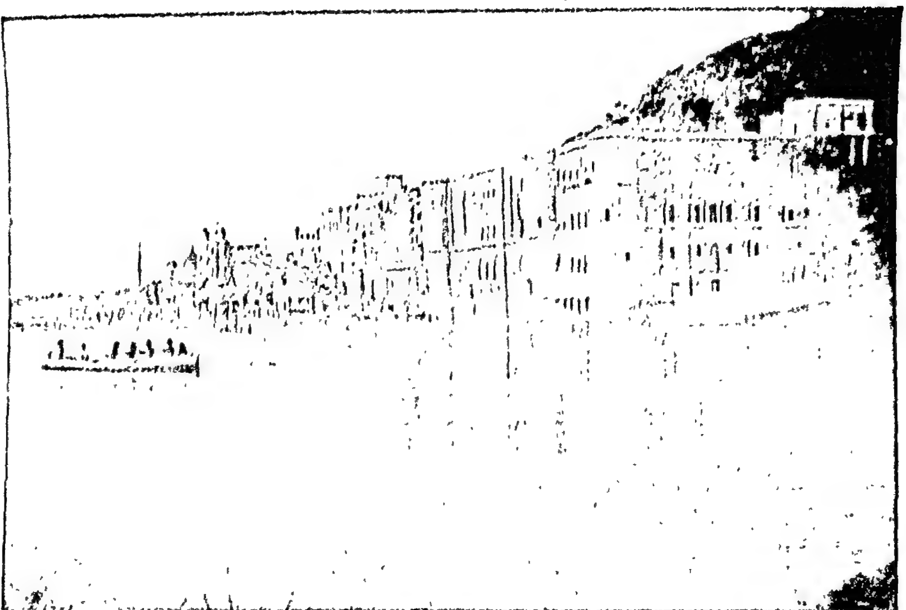
हेमन्तशिशिरयोर्हिमं वर्षति । सूर्यस्तापेन हीनो भवति ।

काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् ।
व्यसनेन च मूर्खाणां निद्रया कलहेन वा ॥

—

तमेऽब्दे दिसम्बरमासस्य द्वादश्यां तिथौ। इत्यभिषेक-
समये सम्राडयमष्टचत्वारिंशद्वर्षदेशीय आसीत्।

यस्य प्रसादे पद्मास्ते विजयश्च पराक्रमे।
मृत्युश्च वसति क्रोधे सर्वतेजोमयो नृपः॥

गङ्गा भागीरथी ।

अथ व्याकरणम् ।

—:०:—

व्याकरणमस्मान् लेखनभाषणयोः शुद्धां रीतिं शिक्षयति । तत्र १ वर्णविचारः, २ शब्दविचारः, ३ वाक्यविचारश्चेति त्रयो विषया भवन्ति ।

१ वर्णविचारेऽक्षराणामाकारः, उच्चारणं, उच्चारण-स्थानादीनि च वर्ण्यन्ते ।

२ शब्दविचारे शब्दभेदानां तथा तेषां व्युत्पत्तेश्च वर्णनं भवति ।

३ वाक्यविचारे कारकपदसंयुक्ता क्रिया वाक्यं कथ्यते, तस्यैव रचनाप्रकारो भवति ।

(२) वर्णोच्चारणस्थानानि ।

अ, कु, ह[१], विसर्गाः=कंठ्याः—कण्ठः स्थानम् ।

इ, चु, य, शाः=तालव्याः—तालु स्थानम् ।

ऋ, टु, र, षाः=मूर्धन्याः—मूर्धा-स्थानम् ।

ऌ, तु, ल, साः=दन्त्याः—दन्ताः स्थानम् ।

उ, पु,=ओष्ठ्याः—ओष्ठः स्थानम् ।

ए, ऐ=कण्ठतालव्यौ—कण्ठतालुस्थानम ।

ओ, औ=कण्ठोष्ठ्यौ—कण्ठोष्ठं स्थानम् ।

व=दन्तोष्ठ्यः—दन्तौष्ठं स्थानम् ।

---

१ पञ्चमवर्णसंयुक्तोऽन्तस्थसंयुतश्च हकारः औरस्यः, शेषसंयुतः कण्ठ्यः ।

इ + ओ = यो, यथा पचति + ओदनम् = पचत्योदनम् ।
इ + औ = यौ, यथा अति + औदार्यम् = अत्यौदार्यम् ।

ईकारस्याप्येवमेव सन्धयो भवन्ति ।

उ + अ = व, यथा अनु + अगमत् = अन्वगमत् ।
उ + आ = वा, यथा सु + आसनम् = स्वासनम् ।
उ + इ = वि, यथा मधु + इदम् = मध्विदम् ।
उ + ई = वी, यथा साधु + ईहितम् = साध्वीहितम् ।
उ + उ = ऊ, यथा स्वादु + उदकम् = स्वादूदकम् ।
उ + ऊ = ऊ, यथा लघु + ऊर्मिः = लघूर्मिः ।
उ + ऋ = वृ, यथा मधु + ऋते = मध्वृते ।
उ + ए = वे, यथा अनु + एषणम् = अन्वेषणम् ।
उ + ऐ = वै, यथा अनु + ऐक्षिष्ट = अन्वैक्षिष्ट ।
उ + ओ = वो, यथा पचतु + ओदनम् = पचत्वोदनम् ।
उ + औ = वौ, यथा ददतु + औषधम् = ददत्वौषधम् ।

ऊकारस्याप्येवमेव सन्धयो भवन्ति ।

ऋ + अ = र, यथा पितृ + अनुमतिः = पित्रनुमतिः ।
ऋ + आ = रा, यथा पितृ + आदेशः = पित्रादेशः ।
ऋ + इ = रि, यथा पितृ + इच्छा = पित्रिच्छा ।
ऋ + ई = री, यथा पितृ + ईहितम् = पित्रीहितम् ।
ऋ + उ = रु, यथा पितृ + उपदेशः = पित्रुपदेशः ।
ऋ + ऊ = रू, यथा पितृ + ऊहः = पित्रूहः ।
ऋ + ऋ = ॠ, यथा पितृ + ऋद्धिः = पितॄद्धिः ।
ऋ + ए = रे, यथा पितृ + एषणा = पित्रेषणा ।
ऋ + ऐ = रै, यथा पितृ + ऐश्वर्यम् = पित्रैश्वर्यम् ।
ऋ + ओ = रो, यथा पितृ + ओकः = पित्रोकः ।
ऋ + औ = रौ, यथा पितृ + औदार्यम् = पित्रौदार्यम् ।

ॠकारस्याप्येवमेव सन्धयो भवन्ति ।

सोदाहरणो व्यञ्जनसन्धिः ।

पदान्त	क्	+	अ	= ग,	यथा दिक्	+	अन्तः	= दिगन्तः
"	क्	+	आ	= गा,	यथा वाक्	+	आडम्बरः	= वागाडम्बरः

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव सन्धिर्भवति ।

पदान्त	क्	+	ग	= ग्ग,	यथा दिक्	+	गजः	= दिग्गजः
"	क्	+	घ	= ग्घ,	यथा दिक्	+	घनः	= दिग्घनः
"	क्	+	ज	= ग्ज,	यथा दिक्	+	जालम्	= दिग्जालम्
"	क्	+	झ	= ग्झ,	यथा दिक्	+	झङ्कारः	= दिग्झङ्कारः
"	क्	+	ड	= ग्ड,	यथा दिक्	+	डयते	= दिग्डयते
"	क्	+	ढ	= ग्ढ,	यथा दिक्	+	ढौकते	= दिग्ढौकते
"	क्	+	द	= ग्द,	यथा वाक्	+	दानम्	= वाग्दानम्
"	क्	+	ध	= ग्ध,	यथा दिक्	+	धनम्	= दिग्धनम्
"	क्	+	न	= ङ्न, ग्न,	यथा दिक्	+	नागः	= दिङ्नागः, दिग्नागः
"	क्	+	ब	= ग्ब,	यथा दिक्	+	बन्धनम्	= दिग्बन्धनम्
"	क्	+	भ	= ग्भ,	यथा दिक्	+	भागः	= दिग्भागः
"	क्	+	म	= ङ्म, ग्म,	यथा प्राक्	+	मुखः	= प्राङ्मुखः, प्राग्मुखः
"	क्	+	मात्र	= ङ्मात्र	यथा वाक्	+	मात्रम्	= वाङ्मात्रम्
"	क्	+	मय	= ङ्मय,	यथा वाक्	+	मयम्	= वाङ्मयम्
"	क्	+	य	= ग्य,	यथा धिक्	+	याचकम्	= धिग्याचकम्
"	क्	+	र	= ग्र,	यथा दिक्	+	रोधः	= दिग्रोधः
"	क्	+	ल	= ग्ल,	यथा धिक्	+	लोभितम्	= धिग्लोभितम्
	क्	+	व	= ग्व,	यथा सम्यक्	+	वद	= सम्यग्वद
	क्	+	ह	= ग्ह, ग्घ,	यथा वाक्	+	हरिः	= वाग्हरिः, वाग्घरिः

सोदाहरणो व्यञ्जनसन्धिः ।

पदान्त	क्	+	अ	=	ग,	यथा	दिक्	+	अन्तः	=	दिगन्तः
,,	क्	+	आ	=	गा,	यथा	वाक्	+	आडम्बरः	=	वागाडम्बरः

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव सन्धिर्भवति ।

पदान्त	क्	+	ग	=	ग्ग,	यथा	दिक्	+	गजः	=	दिग्गजः
,,	क्	+	घ	=	ग्घ,	यथा	दिक्	+	घनः	=	दिग्घनः
,,	क्	+	ज	=	ग्ज,	यथा	दिक्	+	जालम्	=	दिग्जालम्
,,	क्	+	झ	=	ग्झ,	यथा	दिक्	+	झङ्कारः	=	दिग्झङ्कारः
,,	क्	+	ड	=	ग्ड,	यथा	दिक्	+	डयते	=	दिग्डयते
,,	क्	+	ढ	=	ग्ढ,	यथा	दिक्	+	ढौकते	=	दिग्ढौकते
,,	क्	+	द	=	ग्द,	यथा	वाक्	+	दानम्	=	वाग्दानम्
,,	क्	+	ध	=	ग्ध,	यथा	दिक्	+	धनम्	=	दिग्धनम्
,,	क्	+	न	=	ग्न, ङ्न,	यथा	दिक्	+	नागः	=	दिग्नागः, दिङ्नागः
,,	क्	+	ब	=	ग्ब,	यथा	दिक्	+	बन्धनम्	=	दिग्बन्धनम्
,,	क्	+	भ	=	ग्भ,	यथा	दिक्	+	भागः	=	दिग्भागः
,,	क्	+	म	=	ग्म, ङ्म,	यथा	प्राक्	+	मुखः	=	प्राग्मुखः, प्राङ्मुखः
,,	क्	+	मात्र	=	ङ्मात्र,	यथा	वाक्	+	मात्रम्	=	वाङ्मात्रम्
,,	क्	+	मय	=	ङ्मय,	यथा	वाक्	+	मयम्	=	वाङ्मयम्
,,	क्	+	य	=	ग्य,	यथा	धिक्	+	याचकम्	=	धिग्याचकम्
,,	क्	+	र	=	ग्र,	यथा	दिक्	+	रोधः	=	दिग्रोधः
,,	क्	+	ल	=	ग्ल,	यथा	धिक्	+	लोभिनम्	=	धिग्लोभिनम्
,,	क्	+	व	=	ग्व,	यथा	सम्यक्	+	वद	=	सम्यग्वद
,,	क्	+	श	=	क्छ, क्श,	यथा	वाक्	+	शक्तिः	=	वाक्छक्तिः, वाक्शक्तिः

पदान्त क् + ह = ग्घ, ग्ह, यथा वाक् + हरिः = वाग्घरिः, वाग्हरिः

,, च् + अ = ज, यथा अच् + अन्तः = अजन्तः

,, च् + आ = जा, यथा अच् + आदिः = अजादिः

,, च् + इ = जि, यथा अच् + इति = अजिति

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव सन्धिर्भवति ।

,, च् + न = ञ्न, ज्न, यथा अच् + नास्ति = अञ्नास्ति, अज्नास्ति

,, च् + म = ञ्म, ज्म, यथा अच् + मध्यः = अञ्मध्यः, अज्मध्यः

,, च् + व = ज्व, यथा अच् + वत् = अज्वत्

च् + न = च्ञ, यथा याच् + ना = याच्ञा

ज् + न = ज्ञ, यथा यज् + नः = यज्ञः

पदान्त ट् + अ = ड, यथा मधुलिट् + अयम् = मधुलिडयम्

,, ट् + आ = डा, यथा मधुलिट् + आगतः = मधुलिडागतः

,, ट् + इ = डि, यथा मधुलिट् + इह = मधुलिडिह

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव सन्धिर्भवति ।

,, ट् + ग = ड्ग, यथा मधुलिट् + गच्छति = मधुलिड्गच्छति

,, ट् + घ = ड्घ, यथा मधुलिट् + घटः = मधुलिड्घटः

,, ट् + ज = ड्ज, यथा मधुलिट् + जीवनम् = मधुलिड्जीवनम्

, ट् + झ = ड्झ, यथा मधुलिट् + झनत्कारः = मधुलिड्झनत्कारः

ट् + ड = ड्ड, यथा मधुलिट् + डयते = मधुलिड्डयते

ट् + ढ = ड्ढ, यथा मधुलिट् + ढौकते = मधुलिड्ढौकते

पदान्त ट् + द = ड्द, यथा मधुलिट् + दारुः = मधुलिड्दारुः
,, ट् + ध = ड्ध, यथा मधुलिट् + धर्मः = मधुलिड्धर्मः
,, ट् + न = ड्न, ण्न, यथा मधुलिट् + नर्दति = मधुलिड्नर्दति, मधुलिण्नर्दति
,, ट् + ब = ड्ब, यथा मधुलिट् + बहिः = मधुलिड्बहिः
,, ट् + भ = ड्भ, यथा मधुलिट् + भागः = मधुलिड्भागः
,, ट् + म = ड्म, ण्म, यथा मधुलिट् + मत्तः = मधुलिड्मत्तः, मधुलिण्मत्तः
,, ट + मात्र = ण्मात्र, यथा मधुलिट् + मात्रम् = मधुलिण्मात्रम्
,, ट् + व = ड्व, यथा परिव्राट् + वदति = परिव्राड्वदति
,, ट् + य = ड्य, यथा परिव्राट् + याचना = परिव्राड्याचना
इत्यादि ।

,, त् + अ = द, यथा जगत् + अन्तः = जगदन्तः
,, त् + आ = दा, यथा जगत् + आदिः = जगदादिः

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव सन्धिर्भवति ।

,, न् + ग = न्ग, यथा भवन् + गुरुः = भवन्गुरुः
,, न् + घ = न्घ, यथा भवन् + घातकः = भवन्घातकः
न् + च = ंश्च, यथा महान् + [illegible] = [illegible]
न् + छ = ंश्छ, यथा महान् + छत्रम् = महांश्छत्रम्
पदान्त न् + ज = ञ्ज, यथा महान् + जीवनम् = महाञ्जीवनम्
,, न् + झ = ञ्झ, यथा महान् + झनत्कारः = महाञ्झनत्कारः
न् + ट = ंष्ट, यथा महान् + टीका = महांष्टीका
न् + ठ = ंष्ठ, यथा महान् + ठक्कुरः = महांष्ठक्कुरः
पदान्त न् + ड = ण्ड, यथा महान् + [illegible] = [illegible]
न् + ढ = ण्ढ, यथा महान् + ढक्का = महाण्ढक्का
न् + त = ंस्त, यथा महान् + [illegible] = [illegible]

द् + न = द्न, न्न, यथा एतद् + नेत्रम् = एतद्नेत्रम्, एतन्नेत्रम्

द् + म = द्म, न्म, यथा एतद् + मुरारिः = एतद्मुरारिः, एतन्मुरारिः

न् + च = ञ्च, यथा महान् + चयः = महाञ्चयः
न् + ज = ञ्ज, यथा महान् + जयः = महाञ्जयः
न् + झ = ञ्झ, यथा महान् + झनत्कारः = महाञ्झनत्कारः
पदान्त न् + श = ञ्छ, ञ्श, यथा धावन् + शशः = धावञ्छशः, धावञ्शशः

न् + ड = ण्ड, यथा महान् + डामरः = महाण्डामरः
न् + ढ = ण्ढ, यथा राजन् + ढौकसे = राजण्ढौकसे
न् + ल = ँल्ल यथा महान् + लाभः = महाँल्लाभः
अन् + आ = अन्ना, यथा धावन् + आगतः = धावन्नागतः
आन् + आ = आना, यथा महान् + आग्रहः = महानाग्रहः
पदान्त न् + च = ँश्च, यथा पचन् + चकितः = पचँश्चकितः
,, न् + छ = ँश्छ, यथा धावन् + छागः = धावँश्छागः
,, न् + ट = ँष्ट, यथा उद्यन् + टङ्कारः = उद्यँष्टङ्कारः
,, न् + ठ = ँष्ठ, यथा महान् + ठक्कुरः = महाँष्ठक्कुरः
,, न् + त = ँस्त, यथा महान् + तडागः = महाँस्तडागः
,, न् + थ = ँस्थ, यथा छिदन् + थुत्कारः = छिदँस्थुत्कारः
पदमध्य न् + श = ं श, यथा दन् + शनम् = दंशनम्
,, न् + स = ं स, यथा मीमान् + सते = मीमांसते
,, न् + ह = ं ह, यथा बृन् + हितम् = बृंहितम्
पदान्त ट् + अ = ड, यथा षट् + अन्नः = षडन्नः
,, ट् + आ = डा, यथा षट् + आननम् = षडाननम्
,, ट् + इ = डि, यथा षट् + इन्धनम् = षडिन्धनम्

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव सन्धिर्भवति ।

पदान्त प् + ग = ब्ग, यथा अप् + गच्छति = अब्गच्छति

,, प् + व = ब्व, यथा अप् + वटः = अब्घटः

,, प् + ज = ब्ज, यथा अप् + जम् = अब्जम्

,, प् + ड = ब्ड, यथा अप् + डमरुः = अब्डमरुः

,, प् + ढ = ब्ढ, यथा अप् + ढौकते = अब्ढौकते

,, प् + द = ब्द, यथा अप् + दानम् = अब्दानम्

,, प् + भ = ब्भ, यथा अप् + भक्षणम् = अब्भक्षयम

,, प् + व = ब्व, यथा अप् + वासा = अब्वासः

प् + म = म्म, ब्म, यथा अप् + मानम् = अम्मानम्, अब्मानम्

प् + मय = म्मय, यथा अप् + मयम् = अम्मयम्

पदान्त म् + य = ंय, यथा सत्वरम् + याति = सत्वरं याति

,, म् + र = ंर, यथा करुणम् + रोदिति = करुणं रोदिति

,, म् + ल = ंल, यथा विद्याम् + लभते = विद्यां लभते

,, म् + व = ंव, यथा भारम् + वहते = भारं वहते

,, म् + श = ंश, यथा शय्यायाम् + शेते = शय्यायां शेते

,, म् + स = ंस, यथा कष्टम् + सहते = कष्टं सहते

,, म् + ह = ंह, यथा मधुरम् + हसति = मधुरं हसति

,, म् + क = ङ्क, ंक, यथा किम् + करोषि = किङ्करोषि, किं करोषि

,, म् + च = ञ्च, ंच, यथा क्षिप्रम् + चलति = क्षिप्रञ्चलति, क्षिप्रं चलति

,, म् + त = न्त, ंत, यथा नदीम् + तरति = नदीन्तरति, नदीं तरति

,, म् + प = म्प, ंप, यथा चन्द्रम् + पश्यति = चन्द्रम्पश्यति, चन्द्रं पश्यति

सोदाहरणो विसर्गसन्धिः ।

अः + अ = ओ ऽ, यथा नवः + अङ्कुरः = नवोऽङ्कुरः
अः + आ = अ आ यथा कुतः + आगतः = कुत आगतः
अः + इ = अ इ, यथा नरः + इव = नर इव

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव विसर्गलोपो भवति ।

आः + अ = आ अ, यथा अश्वाः + अमी = अश्वा अमी
आः + इ = आ इ, यथा गजाः + इमे = गजा इमे
आः + ग = आ ग, यथा हताः + गजाः = हता गजाः
आः + ज = आ ज, यथा पुत्राः + जाताः = पुत्रा जाताः
आः + ढ = आ ढ, यथा गजाः + ढौकन्ते = गजा ढौकन्ते
आः + द = आ द, यथा निर्वाणाः + दीपाः = निर्वाणा दीपाः
आः + भ = आ भ, यथा नराः + भीताः = नरा भीताः
आः + य = आ य, यथा नराः + यतन्ते = नरा यतन्ते
आः + ह = आ ह, यथा बालकाः + हसन्ति = बालका हसन्ति
इत्यादि ।

इः + अ = इर, यथा कविः + अयम् = कविरयम्
इः + उ = इरु, यथा रविः + उदेति = रविरुदेति
ऊः + ए = ऊरे, यथा वधूः + एषा = वधूरेषा
इत्यादि ।

इः + ग = इर्ग, यथा ऋषिः + गच्छति = ऋषिर्गच्छति
एः + द = एर्द, यथा रवेः + दर्शनम् = रवेर्दर्शनम्
इत्यादि ।

अः + र = आर, यथा पितः + रक्ष = पितारक्ष
इः + र = ईर, यथा निः + रसः = नीरसः

उः	+	र	=	ऊर,	यथा	विधुः	+ राजते	=	विधूराजते
अः	+	ग	=	ओ ग,	यथा	शोभनः	+ गन्धः	=	शोभनो गन्धः
अः	+	ज	=	ओ ज,	यथा	सद्यः	+ जातः	=	सद्यो जातः
अः	+	ढ	=	ओ ढ,	यथा	गजः	+ ढौकते	=	गजो ढौकते
अः	+	ण	=	ओ ण,	यथा	मूर्द्धन्यः	+ णकारः	=	मूर्द्धन्यो णकारः
अः	+	द	=	ओ द,	यथा	निर्वाणः	+ दीपः	=	निर्वाणो दीपः
अः	+	ब	=	ओ ब,	यथा	दृढः	+ बन्धः	=	दृढो बन्धः
अः	+	य	=	ओ य,	यथा	कृतः	+ यत्नः	=	कृतो यत्नः
अः	+	ह	=	ओ ह,	यथा	वामः	+ हस्तः	=	वामो हस्तः
सः	+	अ	=	सोऽ,	यथा	सः	+ अपि	=	सोऽपि
सः	+	आ	=	स आ,	यथा	सः	+ आगच्छति	=	स आगच्छति
सः	+	इ	=	स इ,	यथा	सः	+ इच्छति	=	स इच्छति

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव विसर्गलोपो भवति ।

सः	+	क	=	स क,	यथा	सः	+ करोति	=	स करोति
सः	+	ग	=	स ग,	यथा	सः	+ गच्छति	=	स गच्छति
सः	+	श	=	स श,	यथा	सः	+ शेते	=	स शेते

अन्येषु व्यञ्जनेषु परेष्वेवमेव विसर्गलोपो भवति ।

एषः	+	अ	=	एषोऽ	यथा	एषः	+ अपि	=	एषोऽपि
एषः	+	आ	=	एष आ,	यथा	एषः	+ आगच्छति	=	एष आगच्छति
एषः	+	इ	=	एष इ,	यथा	एषः	+ इह	=	एष इह

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव विसर्गलोपो भवति ।

सर्वेषु व्यञ्जनेषु परेष्वेष इत्यस्य विसर्गलोपो भवति ।

भोः + अ = भो अ, भोय, यथा भोः + अम्बरीष = भो

भोः + ई = भो ई, भोयी, यथा भोः + ईशान

भोः + उ = भो उ, भोयु, यथा भोः + उमापते = भो उमापते, भोयुमापते

भोः + ग = भो ग, भोय्ग, यथा भोः + गदाधर = भोगदाधर भोय्गदाधर । इत्यादि ।

अः + च = अश्च, यथा पूर्णः + चन्द्रः = पूर्णश्चन्द्रः

इः + च = इश्च, यथा ज्योतिः + चक्रम् = ज्योतिश्चक्रम्

उः + च = उश्च, यथा वायुः + चलति = वायुश्चलति

अः + छ = अश्छ, यथा धावितः + छागः = धावितश्छागः

एः + छ = एश्छ, यथा रवेः + छविः = रवेश्छविः

ओः + छ = ओश्छ, यथा तरोः + छाया = तरोश्छाया इत्यादि ।

अः + ट = अष्ट, यथा भीतः + टलति = भीतष्टलति

उः + ट = उष्ट, यथा धनुः + टङ्कारः = धनुष्टङ्कारः

अः + ठ = अष्ठ, यथा स्थिरः + ठक्कुरः = स्थिरष्ठक्कुरः

अः + त = अस्त, यथा उन्नतः + तरुः = उन्नतस्तरुः

आः + त = आस्त, यथा नद्याः + तीरम् = नद्यास्तीरम्

एः + त = एस्त, यथा भूमेः + तलम् = भूमेस्तलम्

अः + थ = अस्थ, यथा चिह्नः + थुत्कारः = चिह्नस्थुत्कारः

नमः + क = नमस्क, यथा नमः + कारः = नमस्कारः

पुरः + क = पुरस्क, यथा पुरः + कारः = पुरस्कारः

तिरः + क = तिरस्क, यथा तिरः + करिणी = तिरस्करिणी

भोः + उ = भो उ, भोयु. यथा भोः + उमापते = भो उमापते. भोयुमापते

भोः + ग = भो ग, भोय्ग. यथा भोः + गदाधर = भोगदाधर भोय्गदाधर । इत्यादि ।

अः + च = अश्च, यथा पूर्णः + चन्द्रः = पूर्णश्चन्द्रः

इः + च = इश्च, यथा ज्योतिः + चक्रम् = ज्योतिश्चक्रम्

उः + च = उश्च, यथा वायुः + चलति = वायुश्चलति

अः + छ = अश्छ, यथा धावितः + छागः = धावितश्छागः

एः + छ = एश्छ, यथा रवेः + छविः = रवेश्छविः

ओः + छ = ओश्छ, यथा नरोः + छाया = नरोश्छाया इत्यादि ।

अः + ट = अष्ट, यथा भीतः + टलति = भीतष्टलति

उः + ट = उष्ट, यथा धनुः + टङ्कारः = धनुष्टङ्कारः

अः + ठ = अष्ठ, यथा स्थिरः + ठक्कुरः = स्थिरष्ठक्कुरः

अः + त = अस्त, यथा उन्नतः + तरुः = उन्नतस्तरुः

आः + त = आस्त, यथा नद्याः + तीरम् = नद्यास्तीरम्

एः + त = एस्त, यथा भूमेः + तलम् = भूमेस्तलम्

अः + थ = अस्थ, यथा छिन्नः + थुत्कारः = छिन्नस्थुत्कारः

नमः + क = नमस्क, यथा नमः + कारः = नमस्कारः

पुरः + क = पुरस्क, यथा पुरः + कारः = पुरस्कारः

तिरः + क = तिरस्क, यथा तिरः + करिणी = तिरस्करिणी

पुंलिङ्गशब्दरूपाणि ।

राम—दशरथ के पुत्र वा किसी पुरुष का नाम ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्रथमा	रामः	रामौ	रामाः
द्वितीया	रामम्	,,	रामान्
तृतीया	रामेण	रामाभ्याम्	रामैः
चतुर्थी	रामाय	,,	रामेभ्यः
पञ्चमी	रामात्	,,	,,
षष्ठी	रामस्य	रामयोः	रामाणाम्
सप्तमी	रामे	,,	रामेषु
सम्बोधनम्	हे राम	हे रामौ	हे रामाः

कवि—कविता बनानेवाला ।

	ए०	द्वि०	ब०
प्र०	कविः	कवी	कवयः
द्वि०	कविम्	,,	कवीन्
तृ०	कविना	कविभ्याम्	कविभिः
च०	कवये	,,	कविभ्यः
प०	कवेः	,,	,,
ष०	,,	कव्योः	कवीनाम्
स०	कवौ	,,	कविषु
सम्बो०	हे कवे	हे कवी	हे कवयः

सखि—मित्र।

	ए०	द्वि०	ब०
प्र०	सखा	सखायौ	सखायः
द्वि०	सखायम्	,,	सखीन्
तृ०	सख्या	सखिभ्याम्	सखिभिः
च०	सख्ये	,,	सखिभ्यः
पं०	सख्युः	,,	,,
ष०	,,	सख्योः	सखीनाम्
स०	सख्यौ	,,	सखिषु
सम्बो०	हे सखे	हे सखायौ	हे सखायः

सुधी—पण्डित, विद्वान्।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	सुधीः	सुधियौ	सुधियः
द्वि०	सुधियम्	,,	,,
तृ०	सुधिया	सुधीभ्याम्	सुधीभिः
च०	सुधिये	,,	सुधीभ्यः
पं०	सुधियः	,,	,,
ष०	,,	सुधियोः	सुधियाम्
स०	सुधियि	,,	सुधीषु
सम्बो०	हे सुधीः	हे सुधियौ	हे सुधियः

भानु—सूर्य।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	भानुः	भानू	भानवः
द्वि०	भानुम्	,,	भानून्
तृ०	भानुना	भानुभ्याम्	भानुभिः

गो—सांड़, बैल ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	गौः	गावौ	गावः
द्वि०	गाम्	,,	गाः
तृ०	गवा	गोभ्याम्	गोभिः
च०	गवे	,,	गोभ्यः
पं०	गोः	,,	,,
ष०	,,	गवोः	गवाम्
स०	गवि	,,	गोषु
सम्बो०	हे गौः	हे गावौ	हे गावः

ददत् – देता हुआ ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	ददत् ददद्	ददतौ	ददतः
द्वि०	ददतम्	,,	,,
तृ०	ददता	दद्द्भ्याम्	दद्द्भिः
च०	ददते	,,	दद्द्भ्यः
पं०	ददतः	,,	,,
ष०	,,	ददतोः	ददताम्
स०	ददति	,,	ददत्सु
सम्बो०	हे ददत् हे ददद्	हे ददतौ	हे ददतः

नदी ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	नदी	नद्यौ	नद्यः
द्वि०	नदीम्	,,	नदीः
तृ०	नद्या	नदीभ्याम्	नदीभिः
च०	नद्यै	,,	नदीभ्यः
प०	नद्याः	,,	,,
ष०	,,	नद्योः	नदीनाम्
स०	नद्याम्	,,	नदीषु
सम्बो०	हे नदि	हे नद्यौ	हे नद्यः

धी—बुद्धि ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	धीः	धियौ	धियः
द्वि०	धियम्	,,	,,
तृ०	धिया	धीभ्याम्	धीभिः
च०	धियै, धिये	,,	धीभ्यः
प०	धियाः, धियः	,,	,,
ष०	,, ,,	धियोः	धियाम्, धीनाम्
स०	धियाम्, धियि	,,	धीषु
सम्बो०	हे धीः	हे धियौ	हे धियः

धेनु—गाय ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	धेनुः	धेनू	धेनवः
द्वि०	धेनुम्	,,	धेनूः
तृ०	धेन्वा	धेनुभ्याम्	[illegible]

च०	जगते	जगद्भ्याम्	जगद्भ्यः
प०	जगतः	,,	,,
ष०	,,	जगतोः	जगताम्
स०	जगति	,,	जगत्सु
सम्बो०	हे जगत्, हे जगद्	हे जगती	हे जगन्ति

नामन् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	नाम	नामनी, नाम्नी	नामानि
द्वि०	,,	,, ,,	,,
तृ०	नाम्ना	नामभ्याम्	नामभिः
च०	नाम्ने	,,	नामभ्यः
प०	नाम्नः	,,	,,
ष०	,,	नाम्नोः	नाम्नाम्
स०	नाम्नि, नामनि	,,	नामसु
सम्बो०	हे नाम, हे नामन्	हे नामनी, हे नाम्नी	हे नामानि

पुं०

तद्—वह ।

ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
सः	तौ	ते
तम्	..	तान्
तेन	ताभ्याम्	तैः
तस्मै	..	तेभ्यः
तस्मात्	..	..
तस्य	तयोः	तेषाम्
तस्मिन्	..	तेषु

नपुं०

ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
तत्, तद्	ते	तानि
..	..	..
तेन	ताभ्याम्	तैः
तस्मै	..	तेभ्यः
तस्मात्	..	..
तस्य	तयोः	तेषाम्
तस्मिन्	..	तेषु

स्त्री०

ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
सा	ते	ताः
ताम्	..	..
तया	ताभ्याम्	ताभिः

स्त्री०

ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
या	ये	याः
याम्	,,	याः
यया	याभ्याम्	याभिः
यस्यै	,,	याभ्यः
यस्याः	,,	,,
,,	ययोः	यासाम्
यस्याम्	,,	यासु

एतद्—यह।

पुँ०

ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
एषः	एतौ	एते
एतम्, एनम्	,, एनौ	एतान्, एनान्
एतेन, एनेन	एताभ्याम्	एतैः
एतस्मै	,,	एतेभ्यः
एतस्मात्, एतस्माद्	,,	,,
एतस्य	एतयोः, एनयोः	एतेषाम्
एतस्मिन्	,, ,,	एतेषु

नपुं०

ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
एतत्, एतद् / एनत्, एनद्	एते	एतानि
एतत्, एतद् / एनत्, एनद्	,,	,,

स्त्री०

ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
का	के	काः
काम्	,,	,,
कया	काभ्याम्	काभिः
कस्यै	,,	काभ्यः
कस्याः	,,	,,
,,	कयोः	कासाम्
कस्याम्	,,	कासु

नपुं०

ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
किम्	के	कानि
,,	,,	,,

शेषं पुंवत् ।

इदम्—यह ।

पुँ०

ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
अयम्	इमौ	इमे
इमम्, एनम्	,, एनौ	इमान्, एनान्
अनेन, एनेन	आभ्याम्	एभिः
अस्मै	,,	एभ्यः
अस्मात्	,,	,,
अस्य	अनयोः, एनयोः	एषाम्
अस्मिन्	,, ,,	एषु

स्त्री०

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	असौ	अमू	अमूः
द्वि०	अमूम्	,,	,,
तृ०	अमुया	अमूभ्याम्	अमूभिः
च०	अमुष्यै	,,	अमूभ्यः
प०	अमुष्याः	,,	अमूभ्यः
ष०	,,	अमुयोः	अमूषाम्
स०	अमुष्याम्	,,	अमूषु

नपुं०

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	अदः	अमू	अमूनि
द्वि०	,,	,,	,,

शेष पुंवत् ।

केचिद्धातवः परस्मैपदिनः, केचिदात्मनेपदिनः, केचिच्चोभयपदिनो भवन्ति ।

अथ परस्मैपदिनः ।

भ्वादिगणः ।

पठ्—पढ़ना ।

वर्तमाने लट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	पठति	पठतः	पठन्ति
म०	पठसि	पठथः	पठथ
उ०	पठामि	पठावः	पठामः

विध्याद्यर्थेषु लोट् ।

प्र०	पठतु, पठतात्	पठताम्	पठन्तु
म०	पठ, ,,	पठतम्	पठत
उ०	पठानि	पठाव	पठाम

विधौ लिङ् ।

प्र०	पठेत्	पठेताम्	पठेयुः
म०	पठेः	पठेतम्	पठेत
उ०	पठेयम्	पठेव	पठेम

अनद्यतनभूते लङ् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	अपठत्	अपठताम्	अपठन्
म०	अपठः	अपठतम्	अपठत
उ०	अपठम्	अपठाव	अपठाम

सामान्यभविष्यति लृट् ।

प्र०	पठिष्यति	पठिष्यतः	पठिष्यन्ति
म०	पठिष्यसि	पठिष्यथः	पठिष्यथ
उ०	पठिष्यामि	पठिष्यावः	पठिष्यामः

अथ अदादिगणः ।

अस्– सत्ता ।

वर्तमाने लट् ।

प्र०	अस्ति	स्तः	सन्ति
म०	असि	स्थः	स्थ
उ०	अस्मि	स्वः	स्मः

विध्याद्यर्थेषु लोट् ।

प्र०	अस्तु, स्तात्	स्ताम्	सन्तु
म०	एधि, ,,	स्तम्	स्त
उ०	असानि	असाव	असाम

विधिलिङ् ।

प्र०	स्यात्	स्याताम्	स्युः
म०	स्याः	स्यातम्	स्यात
उ०	स्याम्	स्याव	स्याम

अनद्यतनभूते लङ् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	अलिखत्	अलिखताम्	अलिखन्
म०	अलिखः	अलिखतम्	अलिखत
उ०	अलिखम्	अलिखाव	अलिखाम

भविष्यति लृट् ।

प्र०	लेखिष्यति	लेखिष्यतः	लेखिष्यन्ति
म०	लेखिष्यसि	लेखिष्यथः	लेखिष्यथ
उ०	लेखिष्यामि	लेखिष्यावः	लेखिष्यामः

रुधादिगणः ।

भञ्ज—तोड़ना ।

वर्तमाने लट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	भनक्ति	भङ्क्तः	भञ्जन्ति
म०	भनक्षि	भङ्क्थः	भङ्क्थ
उ०	भनज्मि	भञ्ज्वः	भञ्ज्मः

विध्याद्यर्थेषु लोट् ।

प्र०	भनक्तु, भङ्क्तात्	भङ्क्ताम्	भञ्जन्तु
म०	भङ्ग्धि, ,,	भङ्क्तम्	भङ्क्त
उ०	भनजानि	भनजाव	भनजाम

विधौ लिङ् ।

प्र०	भञ्ज्यात्	भञ्ज्याताम्	भञ्ज्युः
म०	भञ्ज्याः	भञ्ज्यातम्	भञ्ज्यात
उ०	भञ्ज्याम्	भञ्ज्याव	भञ्ज्याम

भविष्यति लृट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	भापिष्यते	भापिष्येते	भापिष्यन्ते
म०	भापिष्यसे	भापिष्येथे	भापिष्यध्वे
उ०	भापिष्ये	भापिष्यावहे	भापिष्यामहे

अदादिगणः ।

आस्—बैठना ।

वर्तमाने लट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	आस्ते	आसाते	आसते
म०	आस्से	आसाथे	आध्वे
उ०	आसे	आस्वहे	आस्महे

विध्याद्यर्थेषु लोट् ।

प्र०	आस्ताम्	आसाताम्	आसताम्
म०	आस्स्व	आसाथाम्	आध्वम्
उ०	आसै	आसावहै	आसामहै

विधौ लिङ् ।

प्र०	आसीत	आसीयाताम्	आसीरन्
म०	आसीथाः	आसीयाथाम्	आसीध्वम्
उ०	आसीय	आसीवहि	आसीमहि

अनद्यतनभूते लङ् ।

प्र०	आस्त	आसाताम्	आसत
म०	आस्थाः	आसाथाम्	आध्वम्
उ०	आसि	आस्वहि	आस्महि

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	दास्यते	दास्येते	दास्यन्ते
म०	दास्यसे	दास्येथे	दास्यध्वे
उ०	दास्ये	दास्यावहे	दास्यामहे

दिवादिगणी।

मन्—समझना।

वर्त्तमाने लट्।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	मन्यते	मन्येते	मन्यन्ते
म०	मन्यसे	मन्येथे	मन्यध्वे
उ०	मन्ये	मन्यावहे	मन्यामहे

विध्याद्यर्थेषु लोट्।

प्र०	मन्यताम्	मन्येताम्	मन्यन्ताम्
म०	मन्यस्व	मन्येथाम्	मन्यध्वम्
उ०	मन्यै	मन्यावहै	मन्यामहै

विधौ लिङ्।

प्र०	मन्येत	मन्येयाताम्	मन्येरन्
म०	मन्येथाः	मन्येयाथाम्	मन्येध्वम्
उ०	मन्येय	मन्येवहि	मन्येमहि

अनद्यतनभूते लङ्।

प्र०	अमन्यत	अमन्येताम्	अमन्यन्त
म०	अमन्यथाः	अमन्येथाम्	अमन्यध्वम्
उ०	अमन्ये	अमन्यावहि	अमन्यामहि

भविष्यति लृट्।

	एक० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	मंस्यते	मंस्येते	मंस्यन्ते
म०	मंस्यसे	मंस्येथे	मंस्यध्वे
उ०	मंस्ये	मंस्यावहे	मंस्यामहे

स्वादिगणः।

वृ—वरण करना।

वर्त्तमाने लट्।

	एक० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	वृणुते	वृण्वाते	वृण्वते
म०	वृणुषे	वृण्वाथे	वृणुध्वे
उ०	वृण्वे	वृणुवहे, वृण्वहे	वृणुमहे, वृण्महे

विध्याद्यर्थेषु लोट्।

प्र०	वृणुताम्	वृण्वाताम्	वृण्वताम्
म०	वृणुष्व	वृण्वाथाम्	वृणुध्वम्
उ०	वृणवै	वृणवावहै	वृणवामहै

विधौ लिङ्।

प्र०	वृण्वीत	वृण्वीयाताम्	वृण्वीरन्
म०	वृण्वीथाः	वृण्वीयाथाम्	वृण्वीध्वम्
उ०	वृण्वीय	वृण्वीवहि	वृण्वीमहि

अनद्यतनभूते लङ्।

प्र०	अवृणुत	अवृण्वाताम्	अवृण्वत
म०	अवृणुथाः	अवृण्वाथाम्	अवृणुध्वम्
उ०	अवृण्वि	अवृणुवहि, अवृण्वहि	अवृणुमहि,

भविष्यति लृट्।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	वरिष्यते, वरीष्यते	वरिष्येते, वरीष्येते	वरिष्यन्ते, वरीष्यन्ते
म०	वरिष्यसे, वरीष्यसे	वरिष्येथे, वरीष्येथे	वरिष्यध्वे, वरीष्यध्वे
उ०	वरिष्ये, वरीष्ये	वरिष्यावहे, वरीष्यावहे	वरिष्यामहे, वरीष्यामहे

तुदादिगणी।

लज्ज्—लजाना।

वर्तमाने लट्।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	लज्जते	लज्जेते	लज्जन्ते
म०	लज्जसे	लज्जेथे	लज्जध्वे
उ०	लज्जे	लज्जावहे	लज्जामहे

विध्यार्थेषु लोट्।

प्र०	लज्जताम्	लज्जेताम्	लज्जन्ताम्
म०	लज्जस्व	लज्जेथाम्	लज्जध्वम्
उ०	लज्जै	लज्जावहै	लज्जामहै

विधौ लिङ्।

प्र०	लज्जेत	लज्जेयाताम्	लज्जेरन्
म०	लज्जेथाः	लज्जेयाथाम्	लज्जेध्वम्
उ०	लज्जेय	लज्जेवहि	लज्जेमहि

अनद्यतनभूते लङ्।

प्र०	अलज्जत	अलज्जेताम्	अलज्जन्त
म०	अलज्जथाः	अलज्जेथाम्	अलज्जध्वम्
उ०	अलज्जे	अलज्जावहि	अलज्जामहि

भविष्यति लृट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	लज्जिष्यते	लज्जिष्येते	लज्जिष्यन्ते
म०	लज्जिष्यसे	लज्जिष्येथे	लज्जिष्यध्वे
उ०	लज्जिष्ये	लज्जिष्यावहे	लज्जिष्यामहे

रुधादिगणः ।

भुज्—भोजन करना ।

वर्तमाने लट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	भुङ्क्ते	भुञ्जाते	भुञ्जते
म०	भुङ्क्षे	भुञ्जाथे	भुङ्ग्ध्वे
उ०	भुञ्जे	भुञ्ज्वहे	भुञ्ज्महे

विध्याद्यर्थेषु लोट् ।

प्र०	भुङ्क्ताम्	भुञ्जाताम्	भुञ्जताम्
म०	भुङ्क्ष्व	भुञ्जाथाम्	भुङ्ग्ध्वम्
उ०	भुनजै	भुनजावहै	भुनजामहै

विधौ लिङ् ।

प्र०	भुञ्जीत	भुञ्जीयाताम्	भुञ्जीरन्
म०	भुञ्जीथाः	भुञ्जीयाथाम्	भुञ्जीध्वम्
उ०	भुञ्जीय	भुञ्जीवहि	भुञ्जीमहि

अनद्यतनभूते लङ् ।

प्र०	अभुङ्क्त	अभुञ्जाताम्	अभुञ्जत
म०	अभुङ्क्थाः	अभुञ्जाथाम्	अभुङ्ग्ध्वम्
उ०	अभुञ्जि	अभुञ्ज्वहि	अभुञ्ज्महि

भविष्यति लृट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	करिष्यते	करिष्येते	करिष्यन्ते
म०	करिष्यसे	करिष्येथे	करिष्यध्वे
उ०	करिष्ये	करिष्यावहे	करिष्यामहे

क्र्यादिगणः ।

वि-क्री—बेचना ।

वर्तमाने लट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	विक्रीणीते	विक्रीणाते	विक्रीणते
म०	विक्रीणीषे	विक्रीणाथे	विक्रीणीध्वे
उ०	विक्रीणे	विक्रीणीवहे	विक्रीणीमहे

विध्याद्यर्थेषु लोट् ।

प्र०	विक्रीणीताम्	विक्रीणाताम्	विक्रीणताम्
म०	विक्रीणीष्व	विक्रीणाथाम्	विक्रीणीध्वम्
उ०	विक्रीणै	विक्रीणावहै	विक्रीणामहै

विधौ लिङ् ।

प्र०	विक्रीणीत	विक्रीणीयाताम्	विक्रीणीरन्
म०	विक्रीणीथाः	विक्रीणीयाथाम्	विक्रीणीध्वम्
उ०	विक्रीणीय	विक्रीणीवहि	विक्रीणीमहि

अनद्यतनभूते लङ् ।

प्र०	व्यक्रीणीत	व्यक्रीणाताम्	व्यक्रीणत
म०	व्यक्रीणीथाः	व्यक्रीणाथाम्	व्यक्रीणीध्वम्
उ०	व्यक्रीणि	व्यक्रीणीवहि	व्यक्रीणीमहि

भविष्यति लृट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	विक्रेष्यते	विक्रेष्येते	विक्रेष्यन्ते
म०	विक्रेष्यसे	विक्रेष्येथे	विक्रेष्यध्वे
उ०	विक्रेष्ये	विक्रेष्यावहे	विक्रेष्यामहे

चुरादिगणी ।

अर्थ—माँगना ।

वर्तमाने लट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	अर्थयते	अर्थयेते	अर्थयन्ते
म०	अर्थयसे	अर्थयेथे	अर्थयध्वे
उ०	अर्थये	अर्थयावहे	अर्थयामहे

विध्याद्यर्थेषु लोट् ।

प्र०	अर्थयताम्	अर्थयेताम्	अर्थयन्ताम्
म०	अर्थयस्व	अर्थयेथाम्	अर्थयध्वम्
उ०	अर्थयै	अर्थयावहै	अर्थयामहै

विधौ लिङ् ।

प्र०	अर्थयेत	अर्थयेयाताम्	अर्थयेरन्
म०	अर्थयेथाः	अर्थयेयाथाम्	अर्थयेध्वम्
उ०	अर्थयेय	अर्थयेवहि	अर्थयेमहि

अनद्यतनभूते लङ् ।

प्र०	आर्थयत	आर्थयेताम्	आर्थयन्त
म०	आर्थयथाः	आर्थयेथाम्	आर्थयध्वम्
उ०	आर्थये	आर्थयावहि	आर्थयामहि

भविष्यति लृट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	अर्थयिष्यते	अर्थयिष्येते	अर्थयिष्यन्ते
म०	अर्थयिष्यसे	अर्थयिष्येथे	अर्थयिष्यध्वे
उ०	अर्थयिष्ये	अर्थयिष्यावहे	अर्थयिष्यामहे

———